

Љубислав МИЛИЋЕВИЋ

ЗАВИЧАЈНИ И ПАТРИОТСКИ МОТИВИ У ЛИРИЦИ РИСТА РАТКОВИЋА

Дјетињство и завичај су двије компоненте на које је, добрим дијелом, ослоњено књижевно дјело Риста Ратковића. Њега су привлачиле свјетске метрополе Запада и пустињске оазе Истока, али он никако није могао заборавити завичај. Лим је, штавише, постао опсесија, па је сасвим разумљиво што га је ослушкивао као жилу куцавицу.

„Књижевно стварање овога писца је његова лична драма. Он се са насиљем смрти срео већ у младости очи у очи. Избеже чудом од ње, али њена стравична сенка оста на лику његовог књижевног стварања”. Ове ријечи Велибора Глигорића изговорене у „Политици” поводом једног другог писца (Светолика Ранковића) у потпуности се могу примијенити на живот и рад Риста Ратковића, јер његово књижевно дјело носи видне отиске једне неминовности која се зове смрт, али то не значи да је оно прожето искључивом идејом смрти као једином компонентом – оно има и своју другу страну која се зове дословно *живот*. Ратковићу није много стало да се у интересу идејних опредјељења служи једновремено црно-бијелим бојама. Због тога, гледано са становишта марксистичке критике његово дјело могло би бити и оспоравано, мада га, вјероватно, нико не би могао порећи, јер оно није прављено већ писано према унутрашњем императиву нарави и темперамента.

Али оно што дјелу Риста Ратковића даје посебну драж, која је изван његових свеопштих преокупација – то је баш присуство завичаја или боље рећи његовог дјетињства. Истина, Ратковићу су најдраже године живљења (дјечаштво) потамњене стравом Првог свјетског рата што је и условило код њега тако рано виђење смрти.

„Далеко од вароши Васко се баци у један таман коловрат. Решен да сиђе на дно, ишао је стрмоглавице у дубину, распознајући све јасније

облике под водом. Али пре него што додирну дно, погледаше га из једног мрачног кута, два велика ока. Лице затрављено љигавом маховином, једва се назираше а тело бијаше само прљава и неразговетна сенка у муљу”.

Таква слика (из „Невидбога”) није морала бити пресудна за литерарно стваралаштво Ратковића али она је као и многе друге остала тако упечатљива да је свако отуђивање изазваних утисака било узалудно.

Због тога разлог за прерану опсесију смрти у Ратковићевом дјелу не треба тражити у исто тако прераној смрти његове животне сапутнице (1931. године). Визија смрти у овом случају, значи, оформљена је знатно раније, јер ма гдје пошао, ма што радио, у њему би тако често заиграла сјенка стравичног привиђења „Оних уста из којих мрави куљаху, оних слепоочница са укопаним акрепом. И бијаше му све замршено. Људи се бију и не трпе, а земља је тако велика.” Ратковић је, као што се зна, на једном другом мјесту у „Невидбогу” и сам оформио и изградио једну нову филозофију.

Али ако је рат својим вјечитим присуством формирао у пјеснику тако упечатљиву визију смрти – Лим је дошао као она друга, кристално јасна баријера, боље рећи, инкарнација сањаног и доживљеног. Он је та златна нит која преплиће све пјесникове тамнине, странствовања и страдања. И ако је смрт једна доиста уочљива компонента Ратковићевог литерарног стваралаштва, онда је завичај, или сјећање на њега, онај блистави ехо. Пјесник је, као и сви страдалници, имао горких искушења, оставши још у 28. години живота усамљен, без заштите, он се окреће пјесми тражећи у њој свој увир. И ако је смрт урезала толико видљив печат на његовом трајању – завичај са свим својим противурјечностима био је она магична полука која је у визијама тог „потуцала” будила нове наде и охрабрења:

Мисао ме обузме
Да мало ја се смирим
Завичај да потражим.

Боловао је Ратковић своје смрти велике и мале, странствовао на свим европским ширинама. И она слика са мртвим војником у Лиму значила је увијек ту велику пукотину у његовом животу, па ипак, тај Лим који му је открио један тако грозан крај – значио је истовремено и ону магичну водилу која траје као недосањани и вјечито пјенушав крвоток младости. Ратковић је био сушти антипод романтичарских пренемагања у литератури. Сурова школа живота прекалила га је до те мјере да је

увијек очекивао много мање чак и од пријатеља него што је заслужи-
вао. Окренут својим, скоро би се рекло загонетним, али не и енигматс-
ким осцилацијама духа – он је имао и своје тихе радости, узлете и кли-
таје. А сличну, или боље рећи апсолутну, инспирацију за такво распо-
ложење Ратковић дугује баш тој плавој врпци, жили куцавици пјесни-
кове ведрине и оптимизма – Лиму. Бор на литици изнад ријеке јесте чу-
до, липе и брезе које се огледају у вировима јесу атракција, горска врела
која утрчавају у Лим са лијеве и десне обале уникуми су. Виситорско је-
зеро на планини јесте одметнута душа ријеке, али Лим је највеће чудо.

Легенда каже да су силници 75 година послије Косовске битке у
вријеме богослужења упали у цркву на обали Лима у селу Затону гдје
су побили све мушкарце а 77 невјеста су издвојили за проводњу. Невјес-
те су, међутим, искористиле небудност аскера све су поскакале у пла-
ховити Лим, јер им није било до другачије проводње са Турцима. При-
је двадесетак година млада Нордијка је дошла у Плав и била одушевље-
на Плавским језером. Мјештани су јој рекли да се попење на Виситор,
па ће се увјерити шта је језерска љепота. Нордијка је послушала савјет
мјештана и наредног дана нашла се поред Виситорског језера. Застао јој
је дах јер је била фасцинирана као никада. Није одољела искушењу так-
ве љепоте па је скочила у језеро и тако завршила свој млади живот. Ма-
гичне воде Лима послужиле су као мотивација многим утопљеницима
да ту скончају своју животну одисеју. На путу од живота ка смрти ова
ријека је најчешће служила као спасоносни карусел, али то је већ социо-
лошка одредница овога питања.

При сâмој помисли на ријеку дјетињства и њене бистре газове пре-
сник постаје неко други и на тренутак бар „Забравља на свој живот
тежак”.

Ређају се воде у којима сам прао уморно тело,
Ређају се обале, ливаде и заиграни таласи,
Вирови страшни, над којим су сенке читале ми опело.
Ређају се воде у сећању, жубор њихов и други водени гласи.
Ову јадну кожу у коју је крв моја обучена
Купао је Атлански океан, купало Средоземно море.
Снежне швајцарске реке, Волга и Сава намучена
– Као твоји таласи, родни Лиме, ничији таласи мило ми не жуборе
(„Лим”)

Искрено, отворена срца, пјесник се исповиједа и проширује своја
опажања да би завароа себе. И у таквим околностима ко би рекао да је
он имало могао припадати покрету надреалистичке школе:

О, брзаци твоји, тавници и коловрати,
 Плићаци где сам се исцељујуће излежаво.
 Реко детињства, бар један такав дан ми врати
 Кад сам кроз шапат твој музику природе дознаво.

(„Лим”)

Завичајна инспирација Р. Ратковића не исцрпљује се, међутим, само пјесмом „Лим”. Његови прозни текстови, роман „Невидбог” и још неке пјесме не само што у подтексту дишу завичајем већ често јасно и гласно истичу његов прејсаж, атмосферу и разнолику слојевитост:

Један пропланак зелене траве,
 Један поточић воде хладне
 И ја би био цар

(„Цар”)

У том погледу посебно је карактеристична пјесма „Бар”. Послије уморне и непреспаване ноћи, пјесник је потражио бар као могућност за утјеху и предах. А тамо умјесто прижељкиваног мира био је суочен са огромним вашаром таштине и разврата који је оргијао читаву ноћ:

Три лепотице са Малте седе полу голе, уморне.
 Каирка једна куња, уморна...
 Црнкиња се једва смеши, уморно.
 Мирише на дим дувански, на пудер и женски зној.
 Мирише на прохујалу ноћ.
 Мирис је уморан.
 У близини хучи град или је то море.
 Не знам, од умора.
 Од коњака се заискри душа, па се угаси.
 Сукне смех разблудан, па се угаси.
 Већ је дан, а лаку ноћ!
 Збогом, девојке, сањајте завичај
 Ја свој већ видим. Ено га, по мору тече Лим.

(„Бар”)

Да, по мору, у пустињи, кроз бескрајне оазе, на пијеску пјесник је ослушкивао Лим, не као привиђење или фатаморгану. Лим је у случају Р. Ратковића био неминовност и опсесија. А та асоцијација која је у завршном стиху ове пјесме поистовјетила завичајну ријеку са морем – заиста је најоригиналније поређење за човјека таквих расположења који је на

хиљаде километара удаљен од завичаја. Због тога његово пантеистичко осјећање завичајне ријеке не може се другачије објаснити већ као истински доказ оне патриотске ноте која је увијек служила истинске завјеренике писане ријечи. Ипак, завичајна пишчева приврженост не манифестује се само кроз поимање тог бујног крвотока међу ораницама, он и преко звијезда над суморном пустињом успоставља присан контакт са оним што га заокупља:

То исто небо и над мојим завичајем виси,
 То исто небо гледају безбројна моја браћа.
 Зар заиста вечерњача ова и над мојом домовином виси?
 И поглед се мога брата са ње мени враћа?

(„Под истом звездама”)

У овој строфи, за разлику од претходне, ријеч завичај поистовјећена је са ријечју домовина. Ратковић није био искључиво пјесник завичајне ријеке, њених токова и санџачког пејсажа. Напротив, домовина је у ширем смислу у његовој поезији нашла исто тако ону колико суптилну толико и опредмећену стварност. Носталгија за родним крајем у туђини с времена на вријеме добијала је општу вишедимензионалност. У том погледу интересантно је цитирати одломак пјесме „Отаџбина у мени” која је пронађена у књижевној заоставштини Ратковићевој:

Ти ниси повијана у колевци
 Дивља моја лепотице,
 Одњихана си на трну,
 И крваво си се купала, мученице.
 Лепота твоја није вештачка.
 И ништа нема тако мило и нежно
 Као глас твој и поглед, кад милујеш, кад милујеш

 Проста си као трава,
 И тајанствена као море у поноћ

Глас ми је твој веома мио,
 Безброј његових прелива познајем,
 Устреперим на прву твоју реч,
 Јер си ми драга,
 Јер ти си моја вечита.
 Реч моја теби ће да служи,
 У твоју славу дух ће мој да звучи,
 Заставо љубави!

Куд год сам ишао по свету, о теби сањах.
 Са Петрове цркве у Риму теби сам клицао,
 У катакомбама о теби мислио, роде.
 Босфором плових – тебе прижељкивах,
 По градовима Сирије и Турске за тобом чезнуо,
 По Египту и Палестини за тобом врискало ми срце.
 На обали Мртвог Мора о теби плаках, драга,
 Са Јерусалимске Голготе тебе сам дозивао.
 Са фараонских пирамида теби клицао
 Величанствена моја вило!

 И јарче ће да засија
 Блистава твоја звезда,
 Неупоредива моја
 Отаџбино!

Али, када је ријеч о домовини неизоставно се намеће Ратковићева патриотска пјесма „Земљо моја” коју је докторант на Ратковићевом књижевном дјелу Чедомир Лучић поредио са Шантићевом родољубивом лириком, што ће рећи да је овај писац за Бијело Поље оно што је Шантић за Мостар. Због тога у цјелини цитирамо ту пјесму:

Нисам знао колико те волим,
 Земљо моја, колико сам везан
 За те крвљу, осећајем голим.
 Жиг твој дубок у ме урезан.

Браћа моја што тамо осташе,
 Причују се некад уху лудом,
 Сањам траве и пропланке наше
 И видим те обасјану чудом.

Земљо моја, тешка мученице,
 Рано жива, уцвјељени роде,
 Мисо на: те скамени се лице,
 Сетим те се и сва радост оде.

(Каиро, 1941)

Ратковић је, иначе, познат као пјесник слободне форме и ова пјесма је једна од малобројних која је одрађена строго везаном формом. Антологичари су је намјерно избјегавали, а она без сумње завређује антологички аршин.

На крају треба рећи да је завичајно и патриотско осјећање у књижевном дјелу Риста Ратковића само једна, али свакако наглашена присутност која нимало не умањује његове остале књижевне атрибуте.

Ljubislav MILIĆEVIĆ

Summary

Patriot motives from home in lyrics of Risto Ratković are not over accented, but theirs fragmentity are playing very big role in finding out these components which are getting more attention from new becomers of written word, this attributs are putting in the first plan one of the primar constants because of this echo's „Ratkovićeve poetic nights” are concepted on this concept as recognised and afirmated poetic gathering.

River Lim as a hearts vein is breaking route long 229 kilometers from lake „Plav” to river „Drina”. But this is not all. River Lim then continues his big and richfull journey across more powerfull rivers until he reaches „Black sea” at finish. There were other rivers which has been lost theirs names running into the sea, but thanks to Risto Ratković river Lim had luck to keep running like Miodrag Bulatović's „Red rooster” is still flying to the sky. On that paradigma cult of river Lim transverse borders of reality and subcontions and he finds his leading role in that.

